

Структурно-функціональні особливості світоглядних знань учнів

У статті розкрито сутність і функції знань як базового компоненту світогляду особистості, обґрунтовано критерії визначення рівнів сформованості світоглядних знань учнів загальноосвітньої школи.

Ключові слова: світогляд, світоглядні знання, учні загальноосвітньої школи, навчально-пізнавальна діяльність.

Кормина Л.И. Структурно-функциональные особенности мировоззренческих знаний учащихся. В статье раскрыты суть и функции знаний как базового компонента мировоззрения личности, обосновано критерии определения уровня сформированности мировоззренческих знаний учащихся общеобразовательной школы.

Ключевые слова: мировоззрение, мировоззренческие знания, учащиеся общеобразовательной школы, учебно-познавательная деятельность.

Kormina L.I. Structural and functional peculiarities of the outlook knowledge of the pupils. The article contains the investigation of the essence and functions of the knowledge as a basic element of the outlook of the pupils. The criteria of the definition of the levels of outlook formation of the pupils have been defined.

Key words: outlook, outlook knowledge, pupils, teaching and cognitive activity.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед основних проблем освіти на сучасному етапі одне з провідних місць займає проблема світоглядного становлення молодого людини. Саме світоглядні знання як основа світогляду покликані забезпечити розвиток цілісної особистості, здатної до об'єктивного ставлення як до оточуючого її світу, так і до самої себе, до світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські й національні цінності.

Формування світоглядних знань учнів на ґрунті природничих, суспільних, людинознавчих наук, філософсько-світоглядна підготовка школярів, допомога їм у визначенні істинних життєвих орієнтирів, у виробленні власного погляду на світ є головними завданнями школи. Тому в Законі України “Про освіту” та Державній програмі “Освіта”(Україна ХХІ століття) наголошується, що формування світоглядної культури і життєвої позиції особистості повинні бути в центрі діяльності освітніх закладів.

Дослідження філософів, психологів, соціологів, педагогів переконують, що світогляд є утворенням інтегральним, “комплексною формою свідомості” [3; 25], теоретичним і духовно-практичним освоєнням особистістю дійсності [1; 2; 4]. Ми

поділяємо думку В.І.Шинкарука, що “найважливішим елементом світогляду є знання, і по суті, світогляд є знання, яке стало свідомістю” [6; 96 - 101]. Впроваджуючись у цілісну структуру світогляду, зростаючись з усією сукупністю поглядів, позицій, почуттів, знання набувають нового статусу: вони перетворюються у пізнавальні переконання - в цілісний спосіб бачення, розуміння світу, орієнтації в ньому [5].

Мета статті – розкрити сутність світоглядних знань особистості та обґрунтувати критерії визначення рівня сформованості світоглядних знань учнів загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. Поняття “світоглядні знання” є складним і включає, на нашу думку, такі аспекти: змістовий, психологічний, соціальний.

Під змістовим аспектом розуміємо сукупність знань особистості про природу, суспільство, людину, світ в цілому (науково-теоретичних, повсякденних, професійних), які визначають напрямок її світобачення, забезпечуючи його достатню цілісність. Психологічний аспект стосовно поняття “світоглядні знання” передбачає дієвість, право на власний вибір, сприяння впровадженню знань у структуру особистості. Соціальний аспект світоглядних знань реалізується у контексті соціальних контактів людини. Світоглядні знання, обслуговуючи діяльність особистості, формують її життєву позицію. Перелічені аспекти складають єдину структуру світоглядних знань. Так, засвоєння змісту картини світу вимагає певної психологічної готовності до його сприймання, оціночного ставлення, інакше він не стане компонентом світогляду особистості, а вміння оперувати знаннями не можна сформулювати, не засвоївши їх структурних елементів (фактів, понять, ідей, законів, теорій).

Багатоаспектність світоглядних знань людини вказує на те, що вони не можуть мати єдиного універсального критерію. Ми пропонуємо визначати рівень сформованості світоглядних знань особистості на основі показників пізнавального, емоційно-ціннісного та практично-діяльнісного критеріїв.

I. Пізнавальний критерій виявляє ступінь засвоєння особистістю знань про природу, людину, суспільство, світ (знання глибокі, системні чи поверхові, фрагментарні) і характеризується такими показниками, як:

1) системність знань про світ та його складові частини, що передбачає: необхідний обсяг і зміст понятійного апарату; засвоєння і усвідомлення особистістю провідних світоглядних ідей, які містяться в курсах природничо-наукових та гуманітарних предметів; розуміння суті теорій наук, які мають визначальне значення для з'ясування суті процесів розвитку природи, суспільства, мислення.

2) цілісність осягнення знань про світ і генералізація набутих знань навколо провідних світоглядних ідей (осягнення повне, гармонійне чи фрагментарне, дисгармонійне).

3) узагальненість знань: виявляється в умінні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати, класифікувати, концентрувати теоретичні знання;

4) якість і правильність знань: характеризується умінням відтворювати ознаки того чи іншого об'єкта, пояснювати його суть;

5) наявність пізнавального інтересу особистості до світоглядних проблем;

6) особистісна переконаність в істинності тих чи інших світоглядних тверджень.

II. Емоційно-ціннісний критерій визначає усвідомлення особистісного ставлення до світоглядного змісту навчального матеріалу і включає такі показники:

1) узагальнені світоглядні оцінки фактів, явищ, подій, процесів (власні чи запозичені);

2) погляди особистості на об'єктивний світ, природне і соціальне середовище (сформовані чи аморфні);

3) розуміння спрямованості власних світоглядних знань (свідоме, недостатньо свідоме чи відсутнє);

4) психологічна готовність до засвоєння світоглядних ідей (достатня, низька, відсутня);

5) переконаність в необхідності удосконалення і поповнення власних знань про природу, суспільство, людину (стійка чи відсутня);

6) якість вибору конкретних аксіологічних орієнтирів як оптимальних в осягненні цілісних знань про світ (вибір свідомий чи випадковий);

7) мотивація використання знань особистістю (зовнішня чи внутрішня).

III. Практично-діяльнісний критерій оцінює наявність тенденцій до перетворення знань у переконання особистості та її готовність до реалізації власних світоглядних знань, про що свідчить сформованість у школяра певних умінь і навичок (стійких, ситуативних чи низьких). Показниками критерію є:

1) сформованість операційних умінь, а саме: уміння виявляти і пояснювати закономірності і взаємозв'язки в розвитку природи, суспільства і свідомості людини; “уміння мислити протиріччями”, тобто поєднувати протилежне; уміння аргументовано обґрунтовувати власну світоглядну позицію й відстоювати її; уміння критично й конструктивно включатись в обмін думками; уміння самостійно застосовувати раніше засвоєні знання у новій ситуації (пізнавально-теоретичній та практичній);

2) розвиненість рефлексивних умінь: оволодіння учнем засобами самоаналізу, самооцінки, самовизначення, самореалізації;

3) повторюваність поглядів особистості в адекватних обставинах (постійна, ситуативна, відсутня);

4) готовність до перенесення світоглядних знань у ситуації діяльності та втілення їх у особистісне ставлення до світу (готовність стійка, низька, відсутня).

Визначаючи рівень сформованості світоглядних знань школяра, доцільно враховувати усі названі критерії; відсутність хоча б одного з них спричиняє недостовірність характеристики світоглядних знань учня, оскільки їх формування передбачає вихід за межі інтелектуально-пізнавальної діяльності особистості і потребує її оціночних, комунікативних, духовно-практичних дій.

Ми визначили три рівні сформованості світоглядних знань учнів.

Високий рівень. Цей рівень знань властивий школярам, які мають яскраво виражену світоглядну позицію. Для учнів з високим рівнем світоглядних знань характерні глибокі і системні знання про природу, суспільство, людину, світ в цілому; яскраво виражений інтерес до світоглядних проблем; відповідність засвоєних знань світоглядним установкам особистості; наявність тенденцій до трансформації знань в особистісні переконання. Учні володіють достатньою кількістю операційних умінь, які набули стійкого характеру у їх реалізації. Школярі усвідомлюють відповідальність за стан навколишнього світу, прагнуть пізнати шляхи оптимізації взаємодії людини, природи і суспільства.

Середній рівень. Для учнів, які досягли даного рівня світоглядних знань, характерні недостатньо систематизовані і глибокі знання, невеликий арсенал операційних умінь, реалізація яких має вибіркового та ситуативного характеру. Учні виявляють деякий інтерес до світоглядних питань, прагнуть до поповнення своїх знань, але недостатньо усвідомлюють їх особистісне і соціальне значення, свою роль у розв'язанні проблем взаємодії людини, природи, суспільства. Потреба осягнення знань про світ, трансформація їх у переконання особистості, вироблення необхідних практичних умінь для реалізації власних світоглядних знань постійно стимулюються вчителем.

Низький рівень. Даний рівень знань властивий учням з низьким ступенем усвідомлення важливості світоглядних проблем. Вони не виявляють до них помітного інтересу, мають фрагментарні, поверхові знання про взаємодію суспільства, природи, людини, не розуміють взаємозв'язаності процесів об'єктивного світу. У них сформовані лише окремі операційні уміння. Учні з низьким рівнем сформованості світоглядних знань навчальний матеріал світоглядного характеру засвоюють лише на інтелектуальному рівні; в їх роздумах переважають запозичені оціночні судження, що утруднює вироблення позитивно-ціннісного ставлення до світоглядних ідей та формування особистісних переконань.

Характеристику рівнів світоглядних знань учнів узагальнено подаємо в таблиці 1.

Інтегральна характеристика світоглядних знань учнів

Рівні сформовано- сті світогляд- них знань особистості	Критерії		
	Пізнавальний (знання про природу, суспільство, людину, світ)	Емоційно- ціннісний (особистісне ставлення до світогляд-ного змісту навчального матеріалу)	Практично- діяльнісний (характер умінь і готовності до реаліза- ції світоглядних знань)
високий	глибокі і системні	активно-позитивне	стійкий
середній	недостатньо глибокі і систематизовані	позитивно- стимульоване	вибірково- ситуативний
низький	поверхові, фрагментарні	індиферентне, негативне	низький, відсутній

Рівні світоглядних знань школярів згідно показників того чи іншого критерію визначалися шляхом застосування конкретних методик. Так, зокрема, сформованість світоглядних знань учнів згідно показників пізнавального критерію ми вивчали, використовуючи анкетування, усне опитування, логічні та пізнавальні задачі, методику “понятійного словника” та ін.

Для виявлення особистісного ставлення учнів до світоглядного змісту навчального матеріалу (емоційно-ціннісний критерій) застосовували такі методики: альтернативна теза; вибір судження; ситуація вибору; твори на світоглядні теми, анкетування та ін.

Рівень світоглядних знань підлітків згідно показників практично-діяльнісного критерію та ступінь сформованості у них операційних, рефлексивних умінь вивчалися за посередництвом теоретичного спілкування з учнями у процесі навчання. З цією метою практикувалися: організація навчальних дискусій; розв’язування задач соціального, морального, екологічного, правового та ін. характеру; написання рефератів, доповідей, рецензій на книги, фільми,

картини, творів з наступним аналізом результатів учнівської діяльності; аналіз відповідей школярів на екзаменах на світоглядні питання та ін.

Результати експериментально-дослідної роботи засвідчили, що досягнення високого рівня сформованості світоглядних знань особистості згідно показників пізнавального критерію викликає зростання їх рівня згідно показників емоційно-оціннісного критерію, що в свою чергу створює умови для формування вищого рівня світоглядних знань згідно показників практично-діяльнісного критерію і, якщо необхідно, для корекції їх спрямованості.

Висновки. Дослідження підтверджує правомірність розгляду світоглядних знань людини як інтегративного утворення, формування якого не обмежується інтелектуально-пізнавальною діяльністю особистості, а передбачає також її емоційно-оцінні та духовно-практичні дії. Це вимагає реалізації конкретних умов, які сприятимуть ефективному формуванню світоглядних знань сучасного школяра. Серед важливих умов визначаємо такі: наявність системи у змісті світоглядної освіти учнів, що забезпечується шляхом інтеграції знань природничого, суспільного, людинознавчого характеру; забезпечення кожному учневі статусу суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності і спілкування; вироблення в учнів емоційного ставлення до світоглядних ідей, істин; забезпечення вчителем оптимального управління формуванням світоглядних знань учнів.

Література

1. Арцішевський Р.А. Світогляд: сутність, специфіка, розвиток.— Львів, 1986. - 198 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
3. Введение в философию: Учебник для вузов. В 2 ч., Ч.1 / Под общ. ред. И.Т. Фролова. Р– М.: Политиздат, 1990. – 367 с.
4. Гончаренко С.У. Формування наукового світогляду учнів під час вивчення фізики: Посібник для вчителя. – К.: Рад. школа, 1990. – 207 с.
5. Залесский Г.Е. Психология мировоззрения и убеждений личности. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
6. Шинкарук В.И. Мировоззрение, наука и философия // Философские науки. – 1978. – № 1. – С. 98-101.